

УДК: 821.11-312.4:81'373:791.43

DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135/2018-74-19>

ШЕВЧУК О. В., ОРЛОВА В. О.
(Запорізький національний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ДЕТЕКТИВНОЇ ЛЕКСИКИ ЕКРАНІЗАЦІЙ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ АРТУРА КОНАН ДОЙЛА ПРО ШЕРЛОКА ХОЛМСА У СВІТОВОМУ КІНОМИСТЕЦТВІ

Подана стаття розглядає особливості вживання детективної лексики екранізацій художніх творів Артура Конан Дойла про Шерлока Холмса у світовому кіномистецтві в діахронічному аспекті. Особлива увага приділяється сучасним екранізаціям поданих творів. В статті представлений аналіз чинників, які дозволяють здійснити розподіл екранізацій художніх творів про Шерлока Холмса за певними характерними ознаками і належністю до історичної епохи.

Ключові слова: детективний жанр, типи екранізацій, детективна лексика, візуальна складова, атмосферна складова.

Shevchuk O., Orlova V. The peculiarities of detective vocabulary usage in the screen versions after Arthur Conan Doyle's works about Sherlock Holmes in world cinematography. The given article regards the peculiarities of the detective vocabulary usage in the fiction works about Sherlock Holmes filming in the world cinematography in the diachronic aspect. The specific attention is paid to the modern screen versions of the given works. The analysis of the factors, which allow to divide the screen versions about Sherlock Holmes into the certain stages according to the definite features and the reference to the historic epoch.

The first film was made in the USA in 1900. The general number of the films about Sh. Holmes is 210 versions. This fact is registered in the Guinness Book of Records. In general the number of the countries where the most films about the legendary detective are made can be limited to the three ones the USA, Britain and Russia. Of course the Britain screen versions are considered the most true to life and the closest to the original source. The popularity of Sh. Holmes is so great that according to the social poll every fifth Britishman thinks that Sherlock Holmes is a real human being.

Key words: detective genre, screen versions types, detective vocabulary, visual component, atmosphere component.

Романи про Шерлока Холмса є класикою детективного жанру. Складно уявити людину, яка б не чула імені цього надзвичайного персонажа. Твори Артура Конан Дойла залишаються популярними і в XXI столітті. Сучасні екранізації не дозволяють глядачам відірватися від екрану, тим самим збільшуючи число шанувальників Шерлока Холмса і змушуючи представників молодого покоління взяти в руки книги сера Артура Конан Дойла.

Актуальність даної роботи визначається необхідністю виявити особливості детективної лексики в екранізаціях художніх творів А. К. Дойла про Шерлока Холмса у світовому кіномистецтві.

Об'єктом дослідження є детективна лексика екранізацій творів про Шерлока Холмса різних часових періодів.

Метою дослідження є виявлення особливостей вживання детективної лексики А.К. Дойла про Шерлока Холмса.

З моменту появи легендарного детектива пройшло вже більше століття, але славу Шерлока Холмса все одно поки не вдалося затьмарити нікому. Народжений в свідомості великого письменника сера Артура Конан Дойла, дотепний і уїдливіший приватний детектив знайшов популярність відразу ж після публікації першої книги про нього. У 1887 році вийшло перше оповідання Артура Конан Дойла про Шерлока Холмса.

Потім було безліч оповідань і повістей про видатного детектива, а Шерлок Холмс і доктор Ватсон стали героями незліченних екранізацій. Автор образу відомого детектива спочатку вважав свій персонаж незначним і «вбив» його буквально через пару років після створення. Не вийшло – читачі буквально змусили письменника врятувати життя Ш. Холмсу, після чого знаменитий детектив регулярно, багато років, карав злочинців і рятував невинних.

Якщо дотримуватися бібліографії Шерлока Холмса, то народився він приблизно в 1854 році. Вперше ж як головний герой літературного твору він з'явився в 1887 році в повісті «Етюд у багряних тонах». Практично відразу ж «Етюд» приніс автору колосальну популярність, яка переросла в практично культ «шерлокіанства» по всьому світу, який продовжує існувати до цього дня.

Багато в чому, звичайно, це відбувається завдяки тому, що персонаж продовжує жити за рахунок екранізацій. Це і не випадково: ніякий персонаж, що має успіх у читачів, не має шансів уникнути екранізації. За «Собакою Баскервілів» знято більше 22 фільмів тільки з 1914 по 2005 роки. Загальна кількість фільмів про Шерлока вже досягла сумарно близько 210, цей факт був занесений в знамениту Книгу рекордів Гіннеса. Ця цифра включає в себе як фільми, так і серіали разом з мультиплікацією.

Найперший фільм про Ш. Холмса був знятий в США в 1900 році. Називався він «Спантеличений Шерлок Холмс» [Barnes 2012, с. 62]. Хронометраж був зовсім невеликим – менше хвилини, оскільки призначався він для перегляду на мутоскопі. Але ім'я Ш. Холмса в заголовку робить цей фільм першим кінематографічним детективом в історії.

З 1901 по 1910 роки вийшло 9 фільмів про Холмса, по одному в Англії, США, Німеччині – і 6 фільмів – в Данії (напевно, можна назвати це першим кіносеріалом про Ш. Холмса).

Справжньою іконою кіно Шерлок Холмс став уже в 30-х роках, коли за справу взялися голлівудські майстри. Це була ціла серія фільмів про Шерлока Холмса і доктора Ватсона, яка складалася з 14 фільмів, а виходили вони протягом семи років – з 1939 по 1946. Перший фільм серії «Шерлок Холмс: Собака Баскервілів» був знятий компанією 20th Century Fox і спочатку думок про продовження у шефів студії не було [Tuska 1978, с. 121].

Побоювання щодо успіху фільму були пов'язані і в тому числі з тим, що Бейзіл Ретбоун, який зіграв Шерлока Холмса, був відомий аудиторії як актор, який практично завжди виконує ролі лиходіїв [The Adventures of Sherlock Holmes 1939]. Продюсери вважали, що аудиторія не зможе прийняти його поза вже усталеного образу негідника. Сам же актор заявляв, що, незважаючи на те, що йому довелося зіграти безліч найрізноманітніших колоритних персонажів, роль знаменитого англійського детектива для нього залишається улюбленою. Несподівано для всіх картина стала справжнім фінансовим успіхом.

Незабаром все тієї ж кінокомпанією було знято продовження. Продовження розтягнулося на цілих 13 фільмів, над створенням 12 з яких працювала Universal Studio. Наступні картини не були екранізаціями творів Артура Конан Дойла за класичною схемою, коли одному фільму відповідає одне оповідання або ж повість. Вони представляли собою картини, створені на основі компіляції декількох творів відразу.

Так, наприклад, фільм «Павучиха» 1944 року містив елементи «Знака чотирьох», оповідань «Шерлок Холмс при смерті» і «Строката стрічка». Цікаво, що через Другу Світову війну, яка тривала в цей період, відразу кілька фільмів були спрямовані проти нацистів: їх дія була перенесена в 1940-і роки [Barnes 2012, с. 234]. Наприклад, кінострічка «Шерлок Холмс і секретна зброя», де професор Моріарті викрадає надпотужну зброю задля того, щоб передати її нацистам, з якими він в цей час співпрацює. Але творець пристрою встигає передати Ш. Холмсу зашифроване послання, що відсилає глядача до розповіді «Танцюючі чоловічки».

Взагалі країни, в яких було знято більшість екранізацій, обмежуються лише трьома: США, Великобританія та Росія. Також на Україні були створені два гумористичних мультфільми: «Шерлок Холмс і доктор Ватсон: вбивство лорда Уотербрука» і «Шерлок Холмс і чорні чоловічки» в 2005 і 2012 роках відповідно. США ж стали першопрхідцями зі своїм циклом фільмів.

Наступним за хронологією екранізацій йде «Собака Баскервілів», знята у Великій Британії в 1959 році. У цій картині з'являється акторський дует двох знаменитих близьких друзів: Пітера Кушинга і Крістофера Лі, які є визнаними геніями картин жанру жахів.

У 1970-х роках в СРСР і Великобританії стали буквально один за одним з'являтися фільми і серіали на основі творів А. Конан Дойла. В одному і тому ж 1979 році в Радянському Союзі вийшов «Блакитний карбункул», в Великобританії в прокат вийшла картина «Вбивство за наказом», де Шерлок Холмс протистоїть серійному вбивці Джеку Різнику [Canby 1979]. У фільмі автори вельми дотепно поєднали канонічний образ детектива з книг і реальні події, що відбулися в Лондоні. Ш. Холмс, якого просять зловити Різника,

стикається з перешкодами з боку влади. Розслідування приводить його у вищі кола суспільства. Роль детектива виконав Крістофер Пламмер, який, за його зізнанням, намагався створити більш людський образ генія дедукції в порівнянні з грою Бейзіла Ретбоуна, на якого ще довгий час рівнялися як на «ідеального Шерлока Холмса» [The Adventures of Sherlock Holmes, 1939].

Найбільш класичного і близького до першоджерела Шерлока, то шукати треба в Великобританії. Серіал «Пригоди Шерлока Холмса» виходив на британському телебаченні 10 років [Eyles 1986]. Всього було знято 41 серію, причому кожен епізод спирався на один конкретний твір А. Конан Дойла лише з незначними змінами. Головна роль дісталася англійцю Джеремі Бретту.

Іронічним є той факт, він вважав, що абсолютно не підходить для цієї ролі, вважаючи себе актором романтичного і героїчного амплуа. Однак, хоч він і був значно старший за свій літературний прообраз, його Шерлок виявився найбільш близьким до оригіналу. Дж. Бретт грав Шерлока практично до самої смерті. У Дж. Ватсона ж за історію серіалу змінився не тільки зовнішній вигляд, але і поведінка персонажа (він став більш спокійним і мудрим), проте він залишився справжнім доктором Ватсоном з книг.

Як і будь-який жанр, детектив має свої певні особливості, зокрема й мовні, які відрізняють його від інших жанрів, і роблять неповторним. Перш за все, необхідно відзначити, що важливу роль в детективах грають реалії, наприклад назви організацій, які існують в реальному житті. Їх залучення допомагає досягти автентичності, адже глядачам подобаються вигадані історії, але вони повинні виглядати якомога більш правдоподібно. Тобто реальні елементи служать так званим каркасом, який допомагає створити на екрані атмосферу справжньої роботи правоохоронних органів або приватних сищиків.

Наведемо декілька прикладів лексики, що становить ядро детективної лексики:

1. Найменування відділів та ділянок: *Drug Squad / Drug Bust* – Відділ по боротьбі з наркотиками / Рейд наркополіції [Elementary 2012]; *Criminal Investigation Department* – Відділ кримінального розслідування [Elementary 2012]; *Royal Military Police* – Королівська військова поліція [Sherlock 2010]; *New Scotland Yard* – Скотленд-Ярд (штаб-квартира міської поліції Лондона [Sherlock 2010].

2. Сленгові та просторічні висловлювання: *What the hell? That was slamming!* [Elementary 2012] – Що за чорт, Офігенно же виходило; *And the car bomb is definitely his MO* [Elementary 2012] – І підірвана машина – його виразний почерк; *He coaches one whiff of bacon and he vanished into thin air* [Sherlock 2010]. – Якщо справа запахне жареним, він зараз же зникне.

3. Іменники, що позначають дійових осіб: *pick-pocket* [Elementary 2012]. – кишеньковий злодій; *This guy-a junkie?* [Elementary 2012] – Та він то наркоман; *Criminal mastermind?* [Sherlock 2010]. – Ватажок банди; *Armed cops* [Sherlock 2012]. – Озброєні копю.

4. Вирази, пов'язані з розслідуванням: *You are under arrest, so get on the floor* [Elementary 2012]. – Ти заарештований, ляж на підлогу, приятель; *There's gotta be some way to slip under the radar* [Elementary 2012]. – Напевно є спосіб проникнути туди непомітно; *Oh no! We just doing a little undercover work* [Sherlock 2010]. – О, ні. Просто працюємо під прикриттям. *Helping me to make a point* [Sherlock 2020]. – Допоможе мені встановити істину.

Як і багато класичних творів, книги А. Конан Дойла не раз поставали на екранах в гумористичному ключі. Почалося все з генія німих комедій Бастера Кітона і фільму «Шерлок-молодший» [The Adventures of Sherlock Holmes 1939]. Тут Шерлок виявляється не справжнім детективом, а всього лише плодом уяви кіномеханіка, що обожнює розповіді про нього. Його помилково звинувачують у крадіжці годинника, а пізніше уві сні він представляє себе на місці Ш. Холмса, який розкриває цю справу.

Але найбільш популярною комедією про Шерлока Холмса став фільм «Без єдиного доказу» 1988 року кінокомпанії Incorporated Television Company (ІТС), Великобританія. За

сюжетом насправді всі злочини розслідує сам доктор Ватсон (Бен Кінгслі), але не може в цьому зізнатися, оскільки таке хобі не схвалить колегія лікарів [Ebert 1988]. Він наймає актора-невдачу (Майкла Кейна) і оголошує його видатним детективом Шерлоком Холмсом. Чи потрібно говорити, що ні про яку дедукцію цей Шерлок і гадки не має, регулярно потрапляє в комічні ситуації через власну дурість та недолугість.

Уявити детектива в більш нуарному ключі спробували у фільмі «Шерлок Холмс і справа про шовкову панчошу» 2004 року, створений кінокомпанією British Broadcasting Corporation, Великобританія. Акцент зроблений більше на візуальній і атмосферній складовій, ніж на детективі [Bianco 2005]. Актор Руперт Еверетт в головній ролі – явне тому підтвердження. Його Шерлок стежить за модою, вживає наркотики і дуже ображається на свого близького друга, оскільки той вирішив одружитися. Але підвертається нова справа – одну за одною вбивають дам з вищого світу, і герої знову беруться за розслідування. Атмосферу таємничості і майже містичності відтіняє постійний лондонський туман.

Окремо зазначимо, що вік Шерлока Холмса завжди був однією з основних проблем більшості екранізацій. Сищика, якому в перших книгах ще не було 30, найчастіше грали актори вже за 40. Але окремо можна виділити дві версії, в яких Ш. Холмс показаний вже не просто зрілим, а постарілим. У серії «Шерлок Холмс: золоті роки» 1991 року, кінокомпанії BanqueParibasLuxembourg (Великобританія, Люксембург), його грає Крістофер Лі, якому на той момент було близько 70 років [Eyles 1986].

Ці картини є досить вільною інтерпретацією різних творів про Ш. Холмса. Незважаючи на вік, в першому фільмі сищик все-таки виявляється зачарованим оперною співачкою Ірен Адлер. Як і у випадку з Джеком Різником, сюжет стрічки вплетений в реальні події. У фільмах з'являються Зигмунд Фрейд і Теодор Рузвельт. Крістофер Лі і до цього неодноразово знімався у фільмах про Шерлока в абсолютно різних ролях, граючи то самого детектива, то його брата, то сера Генрі Баскервіля.

Висновки. Шерлок Холмс є одним з найпопулярніших літературних героїв. А. Конан Дойл зумів створити неабиякий образ, що вражає читачів своїми феноменальними здібностями в області розслідування злочинів.

Детективна лексика має свої відмінні риси, серед яких особливо треба відмітити наступні: максимальна наближеність до реального світу, що досягається вживаністю назв реальних правових та поліцейських установ, широке застосування розмовного стилю, що характеризується вживанням скорочених форм, порушенням структури речень та наявністю сленгових слів та виразів, притаманних кримінальному світу.

У якості **перспектив** подальшого дослідження вбачається доречним здійснити порівняльний аналіз лексико-семантичного поля детективного жанру на матеріалі мовлення персонажів екранізацій інших художніх творів Артура Конан Дойла.

Література

- Barnes A. Sherlock Holmes On Screen : The Complete Film and TV History. Third Edition. London : Titan Books, 2012. 320 p.
Bianco R. Everett steps into Sherlock's Stocking. USA Today, 2005. URL: https://usatoday30.usatoday.com/life/television/reviews/2005-10-20-sherlock-holmes_x.htm (дата звернення: 16.06.2018).
Canby V. Murder By Decree. The New York Times, 1979. URL : <https://www.nytimes.com/1979/02/09/archives/film-murder-by-decree-in-foggy-old-londonripper-redux.html> (дата звернення: 02.08.2018).
Ebert R. Without A Clue. Chicago Sun-Times, 1988. URL : <https://www.rogerebert.com/reviews/without-a-clue-1988> (дата звернення: 17.06.2018).
Eyles A. Sherlock Holmes: A Centenary Celebration. New York: Harper & Row, 1986.
The Adventures of Sherlock Holmes (1939) URL : <http://www.basilrathbone.net/films/shadventures/> (дата звернення: 16.06.2018).
Tuska J. The Detective in Hollywood. New York : Doubleday, 1978. 278 p.

(Матеріал надійшов до редакції 10.10.18. Прийнято до друку 30.10.18)